

GELENCSÉR JÓZSEF*

MACSKAZENE YBL MIKLÓS LAKÁSÁNÁL

SHIVAREE AT THE APARTMENT OF MIKLÓS YBL

ABSTRACT

Miklós Ybl (1814-1891) was one of the most important Hungarian architects of the 19th century. In 1865 he was mandated to design, build and furnish the temporary house of representatives. The deadline was short for the completion and handing over of the new public building, which was placed in Pest (today called Budapest), close to the National Museum. With respect to the short deadline and the higher professional skills, Ybl mandated furniture carpenters from Vienna to prepare the fixtures and furniture. This move offended the craftsmen in Pest both financially and with respect to their professional pride. These craftsmen together with other Hungarians offended in their national pride by the move organised a shivaree (*charivari*) event in front of the house of Ybl and the protestors broke the windows of the architect. Official procedure was initiated against more than 20 persons due to the breaking of the windows, which caused losses. The procedure was completed with imposing fines on the affected persons.

The shivaree was one of the few folk legal customs carried out due to financial and social reasons. Besides the main underlying motives, the impression of the repugnance was also influenced by political reasons.

1. Bevezető

Ybl Ervin (1890–1965) művészettörténész könyvet szentelt rokona, Ybl Miklós (1814–1891) építész alkotói tevékenységének. Az első alkalommal 1956-ban, majd 2014-ben megjelent kötet¹ ismerteti Ybl Miklós alkotói életútját és jelentős műveit. Külön is foglalkozik az Ybl tervei alapján 1865-ben emelt régi Képviselőház építéstörténetével, mely Budapest Bródy Sándor utca 8. szám alatt áll. A könyv szövegében rövid utalás történik az Ybl Miklós ellen rendezett esti-éjszakai zajos, csúfondáros tüntetésre, azaz a macskazenére vagy charivarira. Eszerint a képviselőházi „tervek jóváhagyását Ybl 1865. október 30-án utólag, az építkezés megkezdése után kéri Pest város tanácsától. Diescher, Ybl és építőmesterei mindent megtesznek a munka gyorsítása érdekében, sőt, az asztalosmunkák elvégzésére bécsi iparosokat szerződtetnek a gyakorlatlanabb itthoniak helyett. Emiatt 30-40 dolgoztalan asztaloslegény október 9-én este beveri Ybl Üllői út 8. sz. alatti lakása ablakait és macskazenét rendez.”²

Az alábbiakban az eseményt a jog, a jogtörténet, a népi jogélet szemszögéből kívánom megvizsgálni, de némely építészettörténeti, társadalomtörténeti, társadalomnéprajzi vonatkozásra is ki kell térni.

2. Az ideiglenes képviselőház

Közismert, hogy az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverése, a megtorlás időszaka, majd a Bach-korszak után az enyhülés jelei 1860-61-ben kezdtek mutatkozni. A jelentősebb változás azonban a Schmerling-provizórium megszüntetésével következett be.

* Gelencsér József c. egyetemi docens Óbudai Egyetem Műszaki Kar, Székesfehérvár.

1865-ben visszaállításra került a Magyar Királyi Helytartótanács és I. Ferenc József, az uralkodó, az év december 10. napjára, Pestre összehívta az országgyűlést. Mivel ekkorra esz ezzel eldőlt, hogy az 1848. évi IV. tc. alapján az országgyűlés nem Pozsonyban, nem Budán, hanem Pesten fog ülésezni, az a kérdés maradt, hogy mely épület lesz alkalmas a képviselőház illetve a felsőház számára.

Az országgyűlési helyiségek ügye már 1860-61-ben napirendre került, elképzelések, tervek is születtek, melyek 1865-ben részben újra aktuálissá váltak. Az ügyel legmagasabb szinten is foglalkoztak.³ Egyrészt maga Ferenc József, aki úgy döntött, hogy az országgyűlés számára alkalmas helyiséget kell átépíteni, illetve ideiglenesen építeni. A terveket és a költségvetést előzetesen neki kell bemutatni.⁴ Másrészt eljár Sennyey Pál (1824–1888), aki 1865 júliusától magyar királyi főtárnokmester, egyben a nádori szék betöltetlensége miatt átmenetileg a Helytartótanács elnöke volt. Sennyey elnöklete alatt 1865. augusztus 9-én történt tanácskozás az ügyben, melyen többek közt Ybl Miklós is részt vett. Ezt követően, néhány napon belül az országgyűlési helyiségek ügyével foglalkozó bizottmány Ürményi József (1807–1880) elnöklete alatt helyszíni bejárást végzett. Ennek eredményeként az a vélemény alakult ki, hogy a felsőház számára a Nemzeti Múzeum egyik termét kell átalakítani. A képviselőház megépítésére pedig a herceg Sándor (ma Bródy Sándor) utcában lévő, Pest Szabad Királyi Város tulajdonában álló telek az alkalmas. Az ingatlanon akkor még a császári-királyi szekerészeti katonaság laktanyája állt. A bizottmány felkérte Ybl Miklós, Szkalniczky Antal és Wieser Ferenc építészeket, Diescher József építőmestert, hogy az ideiglenes képviselőház tervét és költségvetését mielőbb készítsék el. Az építészek öt napos határidő tartására tettek ígéretet.⁵

A bizottmány augusztus 16-i ülésén a benyújtott tervek közül Ybl Miklósét tartotta a legalkalmasabbnak.⁶ Az udvarhoz történt augusztus 30-i felterjesztés után Ybl tervét és a költségvetést 150 000 Ft erejéig Ferenc József jóváhagyta. A Helytartótanács az elhatározást megkapta és 50 000 Ft előleget utalt ki az építés megkezdésére.⁷

Időközben, augusztus 19-én Pest város tanácsa úgy döntött, a Sándor utcai telket átengedi az ideiglenes képviselőház számára. A 728 4/6 négyszögöl nagyságú terület becsértéke 21 000 Ft volt. Az átengedés 10 évre, gyakorlatilag haszonbér nélkül, illetve ősi jogszokásként évi egy arany ellenében történt, a tulajdonjog jelzése, elismertetése érdekében. A 10 év elteltével a telket, a rá kerülő épület becsértékével a város visszaveszi. Amennyiben Pest e jogát nem érvényesíti, úgy a telek becsértékére tart igényt. A telken álló laktanya épületet a város 1864-ben 11 617 Ft 50 kr költséggel emelte. Ha 10 év múlva a város az ideiglenes képviselőház épületét átveszi, ezt kéri beszámítani. Ha nem veszi át, úgy a telek és a laktanyaépület becsértékének megtérítését kéri.⁸ A jogügylet létrejötté után, szeptember 3-án, vasárnap, a telket a várostól a bizottmány átvette, 4-én megkezdődhetett az építkezés. Pontosabban először a fennálló épületek elbontása.⁹ Más adatok szerint a katonaság kiköltözése után szeptember 11-én kezdődött a laktanya bontása, és 12-én tűzték ki a képviselőház helyét.¹⁰

A pesti lapok lelkesen számoltak be a sürgető építkezés minden egyes momentumáról. Így a Hazánk s a Külföld ezt írta: „A Sándor-utcában, egy 728 négyszögölnyi területen, a nemzeti muzeummal átellenben, hol még néhány nap előtt hadiszekerészeti laktanya állt, 800-nál több munkás fáradozik a régi épület lerombolásán és az új építésén. Három hónap alatt felépül az ideiglenes képviselő-ház.”¹¹ A december 10-ig terjedő igen rövid határidő gyors döntéseket, megfeszített munkát kívánt mindenkitől.

Nyilván a nagy sietség az oka, hogy Ybl az építésre nem kért engedélyt! Október 27-én Pest város tanácsa hívta fel az építészt, hogy mutassa be a képviselőház épületének terveit. Ybl a felszólításnak néhány nap alatt eleget tett, a városi tanács pedig november 15-én az engedélyt díjmentesen kiadta.¹² Részben az idő okozta szorítással függ össze az október 9-i Ybl Miklós elleni macskazene is, melyre később külön kitérek.

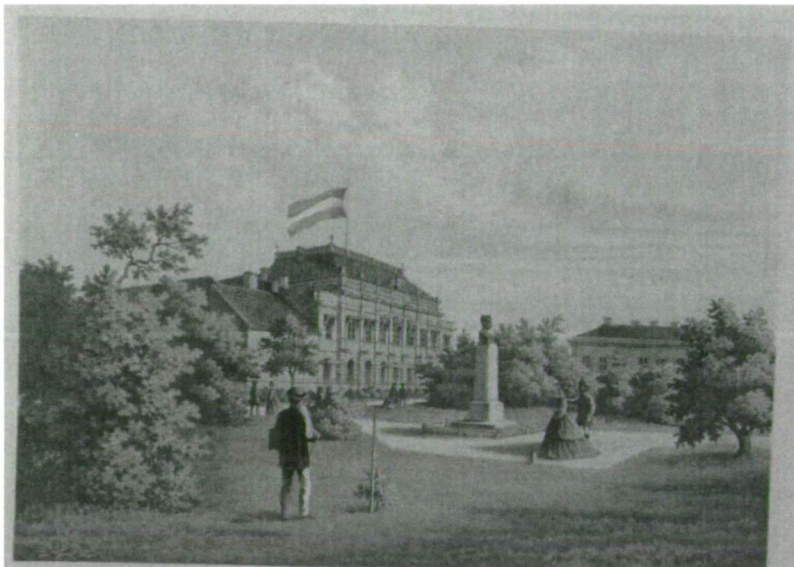
November 4-én készült el a falegyen.¹³ Ez a földem alatti utolsó téglasor, melyre a koszorú, illetve a gerendák kerültek. Szokás volt megünnepelni, ha idáig eljutottak; azt a körülményt, hogy a falak állnak. A színvonalas Vasárnapi Ujság néhány mondatot szentelt az eseménynek: „az országház falai fölépültek s a szokásos zászlófeltűzési ünnepély nov. 4-ikén történt meg, nagyszámú közönség jelenlétében. A falak zöld koszorúkkal voltak díszítve s két helyen Magyarország címere is föl volt rájuk tűzve. Egyik iparos a szokásos áldomást mondván, csinos versben mondott köszöntőt, melyet, hír szerint egy kőmíves készített.” Az újság pár versszakot is közölt.¹⁴ Más források szerint: „Zászlók lobogtak, tarackok durrogtak, zene hangzott az állványon, poharakat köszöntöttek a Hazáért, Deákért, az építési bizottságért, a tervezőért... Nagy közönség állta el az utcát alól, mely éljennel kísérte a köszöntéseket.”¹⁵

Az építkezés erős iramban folytatódott. Az újságok tudósításai ezt egyértelműen jelzik. 1865. október 22-én a Hazánk s a Külföld írta: „A képviselőháznál már az ácsok is hozzá kezdtek a tetőzet elkészítéséhez. Éjjel-nappal foly a munka.” Majd két héttel később így tudósított: „Az országháza maholnap belül is tökéletesen fel lesz szerelve. Tudunkkal Pesten még nem épült fel gyorsabban egyetlen középület sem.” Az újságíró külön öröme szolgált, hogy a napszámosok közt mennyi magyar parasztot látott, ugyanis eddig az ilyen jellegű munkákra „majdnem mindig csak felvidéki tót atyafiak adták magukat”.¹⁶

1865. november közepére azonban nyilvánvalóvá vált, hogy bár az épület elkészül, az első üléseket mégsem fogják az új képviselőházi épületben megtartani. A falak még nedvesek, azokat szikkadni hagyják. Így a Nemzeti Múzeum nagytermében üléseznek.¹⁷ Nyilván még a felszerelés sem volt teljes.

A közreműködők valóban hatalmas munkát végeztek: mind a gyorsaság, mind a méretek igazolják ezt. Száz nap alatt 50 000 légréteget építettek be. A teljesítmény Ybl mellett különösen Diescher József építőmester és Zier Keresztély vezető pallér rátermettségét és jó szervezését bizonyította. A nagyszámú munkás szorgalma szintén figyelmet érdemelt. Az épületet 1865 decemberében Ferenc József is megtekintette. Elismerésül Yblt a Ferenc József-rend lovagkeresztjével, két segítő társát arany érdemkereszttel tüntette ki, a munkásokat 1000 Ft-al jutalmazta.¹⁸

1. kép. Az ideiglenes képviselőház Pesten

Slowikowski Ádám litográfiája, 1866.

Ekkortól, illetőleg rövidesen kezdetét vette Pest-Buda nemzeti fővárossá fejlesztésének első korszaka. Széchenyi István korábbi elképzelését az 1867-es kiegyezés után gróf Andrássy Gyula (1823–1890) miniszterelnök alapozta meg, hogy báró Podmaniczky Frigyesnek (1824–1907), a Fővárosi Közmunkák Tanácsa alelnökének meghatározó szerepével létrejöjjön a modern Budapest. Az egész ország egyetértett a fejlesztéssel, melyet a nemzeti önértzet is motivált: felvenni a versenyt Béccsel, a császárvárossal.¹⁹

Ybl neoreneszánsz stílusú, a korai eklektika körébe tartozó épületét 1866. április 11-én vették át képviselőház céljára, az első ülést pedig 3 nap múltán tartották benne. 1901-ig ez maradt az országgyűlés képviselőházának székhelye. A magyar építészet- és politikatörténet fontos épülete 1942-ben ajándékozással az olasz állam tulajdonába került. Ma az Olasz Kultúrintézet működik benne.

3. Az esti tiltakozás

A képviselőház megfeszített ütemű építkezése közben került sor az Ybl Miklós elleni macskazenére, melyről több korabeli lap is beszámolt.

Az 1848-49 utáni két évtized legjelentősebb napilapja a Pesti Napló volt, melyet az 1860-as években báró Kemény Zsigmond (1814–1875) író szerkesztett. Az 1865. október 9-i, hétfői eseményekről, mint napilap, valóban gyorsan, szerdai számában a Pesti Napló adott hírt: „Múlt éjjel, mint sajnálattal halljuk, egy csoport, nem tudjuk micsoda, megjelent Ybl építész lakása előtt, az üllői uton, beverte az építész ablakait. Okot erre az adott volna, hogy Ybl az országházban az illető munkálatokat idegen, bécsi iparosokra bízta. A közrend minden megháborítását csak fájlalni s kárhóztatni lehet.”²⁰ A gyorsaság következménye, hogy a közölt tényállás hiányos, nem teljes, bár a valóságnak megfelel.

A Szokoly Viktor (1835–1913) szerkesztésében megjelenő Hazánk s a Külföld c. szépirodalmi és ismeretterjesztő hetilap október 15-én már többet tudott. Nem csak a tényállás pontosabb, hanem a cselekményt minősítette is: „Kihágás. Ybl építész lakásának ablakait az üllői-uton néhány dolog nélküli asztaloslegény egyik este beverte. Okául azt mondják, hogy Ybl az országháznál az asztalos munkákat külföldi iparosokra bízta. 24 asztalos legény a tettesek közül már be van fogva.”²¹

A XIX. század második felének talán legszínvonalasabb, nemzeti szellemű, képes, ismeretterjesztő hetilapját, a Vasárnapi Ujságot 1854 és 1867 között Pákh Albert (1823–1867) szerkesztette. A szintén október 15-én utcára került számban már a folyamatban lévő eljárás részeredményeiről is beszámoltak: „Kihágás. Hétfő este, mint sajnálattal halljuk, 30-40 dologtalan asztaloslegény Ybl építész lakásának ablakait az üllői-uton beverte. Oka az lenne, hogy Ybl építész az országházban az asztalos munkákat bécsi iparosokra bízta. A kapitányság 24 asztaloslegényt befogott, kik a kihágásban részvételüket be is vallották, s ennél fogva a büntető törvényszéknek lettek, átszolgáltatva.”²²

A három híradás egybehangzóan tudósított az elkövetőkről, cselekményükről, annak indítékáról és a helyszínről. Az utóbbiról annyit kell megjegyezni, hogy az egykori Üllői út 8. sz. épület gróf Károlyi György (1802–1877) főispán, reformpolitikus tulajdonában állott. A bérház Pollack Mihálynak (1773–1855), a klasszicista építészet mesterének tervei szerint 1840-ben épült. Ybl Miklósnak 1851–1871 között itt volt lakása és irodája. Az épület 1870-ben Ybl tervei szerint került átalakításra. Az Erkel utca sarkán álló épület ma az Üllői út 17. számot viseli.²³ A két építész szoros kapcsolatban állt egymással: miután Ybl 1831-ben befejezte műegyetemi tanulmányait, Pollack műhelyében inaskodott. Pollack a legnagyobb elismeréssel szabadította fel Yblt, és bocsátotta immáron legényként útjára. A Károlyi és Ybl közötti korábbi kapcsolatra pedig az utal, hogy a gróf fehérvárcsurgói kastélyának építését (1845–1855) az építész felügyelte és egy apróbb részletét tervezte is.²⁴ Később Ybl a Károlyi családnak több nagyobb tervet is készített.

2. kép. Az Üllői úti Károlyi-bérház, ahol a macskazene zajlott

Gelencsér József felvétele, 2015.

A Vasárnapi Ujság közléséből megállapítható, hogy a tettesek döntő részét Pest Város Kapitányása elfogta, és átadta Pest Város Törvényszékének. A lefolytatott eljárásokról, a megállapított tényállásról, a meghozott döntésekről, szankciókról, az indoklásról, az alkalmazott szabályokról az említett szervek iratainak ismeretében lenne mód pontosabb, részletesebb leírást adni. Azonban az iratok nem lelhetők fel. Pest Szabad Királyi Város Tanácsának mutató könyvében, Pest Város Városkapitányi Hivatalának mutató céduláiban az ügynek nem lelni nyomát. Pest Város Visszaállított Törvényszékének 1865-66-os iratai pedig nem maradtak fenn.²⁵ Ilyen körülmények között, a további ismeretek érdekében csak a jogszabályokra, a hírlapi tudósításokra és a jogtörténeti szakirodalomra lehet támaszkodni.

Az elkövetők, a döntően asztalos legények magatartásának indítékaul az szolgált, hogy a képviselőház üléstermének, esetleg más helyiségeinek asztalos bútorait nem tőlük, pesti iparosoktól, hanem a gyakorlottabb bécsi mesterektől rendelte meg Ybl Miklós.

A nagy gyűlésterem berendezéséről mindenekelőtt azt lehet tudni, hogy 462 követ számára biztosított helyet. Mégpedig nem félkörívben, hanem az angol alsóház mintájára egymással szembeni padosorokban. A bejáratnál szemközt magasodott az elnök, a két alelnök, a négy jegyző és a hat gyorsíró emelvénye. Az elnöké kiemelkedett közülük. Ezen túl a gyűlésteremhez kapcsolódó karzatok, páholyok, továbbá a társalgási terem, a könyvtár, a hivatalos és egyéb helyiségek is igényeltek asztalos bútorokat.²⁶ Jelentős megrendelésről, számottevő mennyiségű és minőségű munkáról, mindezeknek megfelelően magasabb díjazásról volt tehát szó.

Úgy tűnik, Ybl nem bízott abban, hogy a pesti asztalosok határidőre, jó minőségű munkát szállítva elkészülnek. Ráadásul az asztalosok részéről közelebbről meg nem határozott, méltánytalan követelés is felmerült. Ybl Miklós mindezek miatt volt kénytelen a munka egy részét Bécsben megrendelni. Ybl kihasználta a kialakuló polgári társadalom szabad versenyének lehetőségét, előnyeit is. 1851 óta a közös vámterület szabályai révén nem érte hátrány a magyarnál fejlettebb osztrák ipar termékeit, jelen esetben a Bécsben készített bútorokat.²⁷ A császárvárosban el is készítették a bútorokat, bár lehet, hogy némi késéssel.

Az egyik pesti hetilap 1865 utolsó napján adott hírt arról, hogy „az Országházban már megkezdték a Bécsben készült butorok felállítását, nevezetesen az elnök és jegyzői székeket, a képviselők padjait, sat.”²⁸ Végső soron e téren Ybl Miklós akarata érvényesült, eljárása nem szegett szabályt.

Cselekedetét azonban sokan magyartalannak bélyegezték.²⁹ Az asztalos legényeket a döntés nem csak egzisztenciálisan érintette, hanem szakmai önérzetükben is sértette. Ezért határozták el, hogy október 9-én este-éjjel Ybl Üllői úti lakásánál, irodájánál macskazenét adnak. Az építésznek – normáik szerint – elítélendő cselekményét egy népi jogszokással, közösségi vagyis közvélemény büntetéssel szankcionálják.

Egy október végi hírlapi tudósításból még az ismert, hogy a „fötettes” nem is asztalos, hanem Kaiser nyomdász volt. Vélhetően ő járt élen a szervezésben, amit az is mutat, hogy az elkövetők cselekményük előtt Kaiser atyjának lakásán gyűltek össze.³⁰ Az asztalosok körén kívüli személyek részvétele is jelzi, hogy itt egy szélesebb kör erkölcsi rosszállásáról volt szó. A közvélemény elítélő álláspontját jelezte a cselekmény előbb említett, magyartalannak minősítése. Az összejött személyek az idősebb Kaiser lakásáról azután együtt mentek az elkövetés helyére, ahol a macskazenélők ilyenkor szokásos magatartását tanúsították. Ybl eljárásának normasértővé minősítése, a közösségi szankció, az időpont megválasztása, a macskazenélők gyülekezése, az együttes vonulás, a közös cselekedet és mindenekelelt az otromba zajkeltés megfelel a népi jogszokás gyakorlatának.

Bár a macskazenét adók cselekedeteinek még elfogadható mértékét, határát igen körülmenyes megvonni, úgy tűnik, adott esetben túllépték a hatóságok által tolerálható szintet. Egyértelmű, hogy az ablakok betörésével, az anyagi kár okozásával jogszabálysértést követtek el. De lehet, hogy mást is a terhükre róttak.

A cselekményt a hatóságok kihágásnak minősítették. Az elkövetők ellen előbb Pest Város Kapitánysága, tehát a rendőri szervek léptek fel. Bár úgy tűnik, hogy nem valamennyi elkövetőt, de közülük mintegy húszat elfogtak, majd átadták őket az igazságszolgáltatásnak. Pest Város Visszaállított Törvényszéke pedig fogsággal, illetve pénzbírsággal sújtotta őket. Kérdés, hogy mi volt a jogalapja a hatóságok eljárásának? A válasz több okból sem kézenfekvő, nem egyszerű.

A szabadságharc 1849-es leverése után Magyarországon alkotmányserető módon több ausztriai jogszabályt is hatályba léptettek és alkalmaztak. Így a büntetőjog területén az idejét múlt 1852. évi Strafgesetzbuchot (Ausztriai Büntető Törvénykönyv, ABT), mely az 1803. évi Strafgesetznnek konzervatív stílusban módosított változata volt. Az 1860-61-es enyhülés időszakában azonban megtörtént az „igazságügyi kiegyezés”, mely megelőzte az 1867-es politikai, közjogi osztrák-magyar kiegyezést. Az előbbi keretében az 1860. évi Októberi Diploma kiállítását követően 1861 januárjában Ferenc József uralkodói legfelsőbb elhatározása visszaállította a magyar bírósági szervezetet, az immáron szükségtelen úriszék kivételével. A jogbizonytalanság elkerülése érdekében ugyanebben a hónapban Apponyi György (1808–1899) országbíró összehívta a jogászokból, politikusokból, más szakemberekből álló Országbírói Értekezletet (OÉ). A jogalkotói hatalommal egyébként nem bíró testület alig másfél hónap alatt meghozta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat, melyek szokásjogi úton hosszabb időre a magyar jog forrásai lettek. Az OÉ alapvetően az 1848-as törvényhozás eredményeiből indult ki, másrészt feladatának tekintette a neoabszolutizmus idején kibocsátott jogszabályok összhangba hozását a korábbi, 1848 előtti magyar törvényekkel és szokásjoggal.³¹

Az OÉ a bűnvádi eljárás területére kimondta, hogy „a magyar büntető törvények és törvényes gyakorlat, a változott viszonyokhoz idomítva módosításokkal visszaállíthatnak.” Megmaradt a büntettek és a kihágások közötti, 1848 előtti különbségtétel is: „A büntettek-ről és rendőri kihágásokról, a régi magyar törvények külön büntetőleg rendelkezvén, ezen

különbőség jövőre is fennmarad.³² Így a magánjogtól eltérően a büntetőjogban megtörtént a visszatérés a polgári átalakulás előtti magyar joghoz. A kivételt a nemes és nem nemes közti különbségtétel megszüntetése, valamint a büntetteknel a testi büntetés eltörlése jelentette.³³

A régi magyar büntetőjog azonban kodifikálatlan volt, még általános elveit sem szögezték le. Az immáron visszaállított magyar bíróságok bírái ráadásul nem ismerték a korábbi magyar büntetőjogot. Ebben a bizonytalan helyzetben megváltást jelentett a bírák számára Pauler Tivadar (1816–1886) pesti egyetemi tanár 1864-ben publikált Büntetőjogtan c. magas színvonalú munkája. Ez ugyanis szinte pótolta a hiányzó magyar büntető törvénykönyvet, így nem csak az egyetemi hallgatók, hanem a bírák is nagy haszonnal forgatták.³⁴

Pauler a könyvében a bűnesetek, másképp büntörvény-szegések két nagy csoportját különböztette meg. Egyrészt a büntetteket, másrészt a rendőri kihágásokat és fegyelmi eseteket. A rendőri kihágások közé azokat a cselekményeket sorolta, amelyek közvetlenül ugyan jogsértést nem eredményeznek, de azokra közvetve alkalmat szolgáltathatnak, ennél fogva a köz- és magánbátorság érdekében fenyték alatt tilalmaztatnak. Megjegyzésében mindezt azzal egészítette ki, hogy az utóbbi időben a törvényhozások a kihágás elnevezést valószínűsítő jogsértésekre is alkalmazzák, melyek kisebb jelentőségüknél fogva enyhébb fenyték, azaz szankció alá esnek. Ezek pedig vagy a rendőrhatalomhoz, vagy egyszerűbb bírósági eljárás alá tartoznak. Azt, hogy hazánkban is kihágásnak minősülnek a csekélyebb jogsértések, igazolja a mezei rendőrségről szóló 1840. évi IX. tc., a bírói gyakorlat és több magyar királyi udvari rendelet.³⁵

A feltehetően bizonytalan bírói gyakorlat számára Pauler abban is igyekezett irányt mutatni, hogy hol a határ a büntett és a kihágás között, mitől minősül csekélyebbnek, tehát kihágásnak egy jogsértés. Egyrészt hivatkozott az említett jogi normák szövegére, másrészt segítségül hívta a korszak egy másik elismert jogtudósát, Zsoldos Ignácot (1803–1885), akinek művéből idézett. Javasolta, hogy amit Zsoldos a kihágási ügyekben ugyancsak eljáró szolgabírónak ajánlott, az legyen iránymutató a bíró számára is. 1848 előtt a vármegyei közigazgatásban is dolgozó Zsoldosnak a szolgabírói hivatalról megjelent hasznos munkája 1842 és 1866 között négy kiadást ért meg. Ebben többek között leszögezte: a szolgabíró „magától semmiféle bűnhesztési tárgyat meg nem ítélt, hanem azt az illető ítéltőszék (Törvényszék) ítélete alá kell bocsátania.” Ám a kisebb fontosságú tárgyakban az ítélethozatal a szolgabírói hivatal körébe esik. Annak meghatározása, hogy mi a kisebb fontosságú, az a bíró okos belátásától függ. Amíg a törvényhozás e tárgyban nem dönt, a kérdést a szolgabíró belátó eszére és jószívűségére kell bízni. A marasztalás kiszabásánál pedig azt javasolta, hogy „tanácsosabb kevesebbet, mint többet tenni”, azaz addig az összegig, 12 forintig ítélni, ameddig a jobbágyi bíróság is ítélt(ett). Ehhez képest a már említett 1840. évi IX. tc. hasonlatosságára 6 napi fogságot kiszabhat (kivéve, ha valamely törvény ettől eltérő, egyértelmű rendelkezést tartalmaz).³⁶ Zsoldos és Pauler itt nagyon visszafogott volt, hiszen a mezei rendőrségről szóló törvénycikk szerint a szolgabíró 200 ezüst forintig marasztalhatott.

Pauler említett könyvében a büntető bíróságok szervezetéről is szólt. Az alsóbb büntető bíróságok közé a vármegyék, a szabad királyi városok és a szabad kerületek törvényszékei tartoztak. Kihágás esetén a vármegyékben a bíraskodást rendszerint a szolgabíró gyakorolta, másodfolyamodásban, azaz másodfokon pedig az alispán vagy helyettese által elnökölt törvényszék. A szabad királyi városokban, így Pesten, a kihágások bírálására a város törvényszéke kebeléből törvénytudó bírótágot kellett kirendelni. Tehát egyesbíró járt el, mégpedig a kirendelt tollvivővel, azaz jegyzőkönyvvezetővel. A szorosan vett rendőri kihágások a kapitányi hivatal hatáskörébe tartoztak. Másodfokon a szabad királyi város törvényszéke ítélt, határozathozatalnál az elnök, a négy törvénytudó bíró és a tollnok jelenlét-

ében. A szabad királyi város büntető hatósága osztálykülönbség nélkül a város egész határára és az azon létező egyénekre kiterjedt. A területi és személyi hatály alól csak a vármegegyék székháza képezett kivételt. A szabad kerületek egymástól eltérő szabályai ezúttal irrelevánsak, így azok ismertetésétől eltekintek.³⁷

A körülírt, részben törvényi, részben szokásjogi szabályokból, valamint a jogirodalmi hivatkozásokból több körülmény is megállapítható. Egyrészt az, hogy az eljáró hatóságok, mindenekelőtt a szabad királyi város büntető hatósága, az adott jogesetnél nem minősítette az asztaloslegények és mások cselekményét büntettnak. Sem a nyilvános vagy közeroszakoskodás büntetést, sem a kártétel büntetést nem állapította meg.

A nyilvános vagy közeroszakoskodás a magyar törvények értelmében az országlakosok személye vagy vagyona elleni, több néppel, a közbátorság feldúlásával elkövetett erőszakoskodást jelentette. A századok során hozott törvények bár szabatosan nem határozták meg ennek a súlyos büntettnak törvényi tényálladékát, körére nézve mégis útmutatással szolgáltak. A büntett alanyaként több személy kívántatott, akik a cselekményt tömegesen és erőszakosan követték el, a magánpolgárok személy- és vagyonzbiztonságát sértve. Egyértelmű, hogy ez a büntett Ybl lakásánál és irodájánál nem valósult meg.

A kártétel büntette idegen vagyonnak tetemesebb, kizárólag közveszéllyel vagy erőszakkal járó jogtalan, szándékos rongálása vagy sértése volt, amennyiben az más, nevesített büntetté nem vált. A törvénytörzési gyakorlat csak a XIX. század közepén vette a kártételt büntető törvények alá, addig a polgári jog körébe tartozott. A büntett tárgya sokféle lehetett, így természetes személy tulajdonában lévő ingatlan is. A cselekmény lehetett rongálás, megsemmisítés, különösen erőszakoskodással és hatalmaskodással.³⁸ A büntető hatóság a macskazene kapcsán a kártétel büntetést sem állapította meg, bár ennek tényálladáki megvalósításához jóval közelebb álltak az elkövetők, mint a nyilvános erőszakoskodáséhoz. Vélhetően a büntető hatóság a kártétel büntettségéhez képest csekélyebbnek, csekélyebb súlyúnak tartotta a cselekményt és így kihágásnak minősítette a jogsértést. Ilyen körülmények között nem Pest Szabad Királyi Város Visszaállított Törvénytörzése járt el testületi formában, hanem a kebeléből kirendelt egyesbíró. Feltehetően a bíró a csoport által az ablakok betörésével megvalósított károkozást, kártételt minősítette jogellenesnek. Talán figyelembe vette az erőszakos fellépést is. Vélhetően azonban a szorosabban értelmezett macskazenélés, a zajkeltés, a tiltakozás önmagában nem valósított meg semmilyen jogi tényállást, így irrelevánsnak minősült.

A szankciók is tipikusan kihágáshoz kapcsolódók voltak: rövid idejű, pár heti-havi fogság, illetve a városi szegényalap javára pénzbírság befizetése. A bíró – ahogy egyébként a kártétel büntettségének büntetésénél – feltehetően a célzat veszélyességét, a károsított tárgy minőségét, a veszély és a kár nagyságát vette figyelembe. Nyilván figyelemmel volt a bíró a kialakult bírósági gyakorlatra is.

A kihágási eljárás lezárásáról szóló hírlapi tudósításból csak a következőket lehet meg tudni: „Az Ybl építész ellen elkövetett kihágás tetteseinek elítélése már kihirdettetett. A főtettes Kaiser nyomdász, a vizsgálati fogságon felül két havi fogságra, a többiek 2-4 heti fogságra, az atyamester, Kaiser atyja, kinél az illetők összegyűltek, a szegény alap javára 50 frt bírságra ítéltetett. Mintegy 20-an voltak fogva.”³⁹

Az eljárás tehát gyorsan lefolytatásra került, vélhetően az elkövetők tudomásul vették a büntetést, amely ugyanakkor lényegesen meghaladta a Zsoldos és Pauler által javasolt szerény felső határt. A bírói gyakorlat tehát, úgy tűnik, e téren felülírta a szakirodalmat.

4. A macskazene, mint jogi népszokás

A macskazenéről (franciául charivari, németül Katzenmusik, angolul rough music vagy shivaree) számos aspektusból lehet szólni. Az alábbiakban ezek közül csak néhányra lesz lehetőség.

A macskazenéről a középkortól kezdve vannak adatok, a legkorábbi Franciaországból, az 1342 körüli időszakból, színezett képes ábrázolással. Így aztán nem véletlen, hogy a francia kifejezés, a charivari egész Európában, sőt az Újvilágban is ismertté vált. A franciák eredetileg, a középkorban az új házaspárt ünnepelték a charivarival. A legutóbbi idő-
kig – igaz jócskán háttérbe szorulva – a világban egyes helyeken megmaradt a macskazene ilyen, vidám, ünnepi tartalma. Elsősorban azonban a hangos, disszonáns, csúfondáros, esti-
éjszakai álszerenád, vagyis a szerenád ellentétét jelentette. A szokás gyakorlása során különféle zajkeltő eszközökkel és csúf emberi hangokkal a közösség valakit büntetett, a közösségi normák megsértése miatt, és ezek betartását kívánta kikényszeríteni. A macska-
zene így a népszokások, azon belül a jogi népszokások egyikét jelentette, mégpedig azt, melyet a közvélemény büntetések vagy közösségi szankciók körébe sorolunk.

A charivarit általában megelőzte a macskazenélőknek a helyszínre, a normasértő házá-
hoz vonulása, így a macskazene a tisztelgő, elismerő fáklyásmenet ellentétének is tekinthe-
tő. Mert valójában a szerenád, a fáklyásmenet és a macskazene bizonyos szempontból ro-
konok voltak, bár nem egymás édestestvérei.

A macskazenét gyakorolták falun, városon és nagyvárosban, a középkortól legalább a
XX. század közepéig. Élt a jogszokással a parasztság, az iparosok, a városi polgárság, a
nemesség, az értelmiség, az ifjúság, egy-egy eszme elkötelezettjei és a munkásság. A kö-
zösségi normasértők igen gyakran az erkölcsi szabályok, különösen a házassággal és a
nemi erkölccsel kapcsolatos előírások ellen vétettek. A XIX. században, főként 1848-ban
és azt megelőzően sokan kaptak macskazenét politikai okból. Ilyenkor általában a polgári
reformok hívei voltak a macskazenélők. A század második felében azonban gazdasági
vagy szociális indokok miatt is történt macskazene. Az Ybl Miklós elleni charivari is ez
utóbbi körbe tartozott. A hatóságoknak a macskazenélőkkel szembeni magatartása nagyon
eltérő volt, igen széles skálán mozgott, a tudomásulvételtől azaz az intézkedés hiányától
kezdve a bírósági eljáráson át a karhatalmi, katonai egységek bevetéséig terjedt. A közös-
ségi normát sértővel szemben viszont döntően csak a közösség lépett fel, az szankcionált,
de az esetek szűkebb körében hatósági eljárásra is sor került. Az Üllői úti események után
a macskazenélők bírói elmarasztalásban részesültek. Ám Ybl a bécsiekkel kötött szerződés-
sével nem sértett jogszabályt, így az igazságszolgáltatás nem járt el vele szemben.

5. Széchenyi és Stáhlly ellen

Mai szemmel nézve talán nem is meglepő, hogy kiváló személyiségek – mint Ybl is – kap-
hattak közösségi elmarasztalást. Aki macskazenében részesült, általában megérdemelte. Kivé-
telek azonban voltak, akik közül két személyt említek. Egyiküknél, Széchenyi Istvánnál csak
előkészületek folytak a macskazenére, míg másikat, Stáhlly Ignác meg is kapta azt.

Széchenyi István gróf (1791–1860), a XIX. századi magyar történelem egyik legnagyobb
alakja is csaknem kapott macskazenét. Fiatalabb kortársa, az író Jókai Mór (1825–1904)
Széchenyi szellemes válaszával, adomaként szólt a történekről. Az 1848 előtti időszak túlfü-
tött, gyorsan változó politikai hangulatát is érzékeltette az esettel: „Széchenyi maga jellemző
helyzetét, midőn azzal fenyegették, hogy nagy népszerűsége után közel van hozzá, hogy
macskazenét kapjon, ő pedig azt felelte rá: – Nem tesz semmit, eddig Sárvári Széchenyi Ist-

vánnak híttak, ezentúl Charivari Széchenyi lesz a nevem!”⁴⁰ A legnagyobb magyar nemesi előneve, predikátuma – a Sárvári-Felsővidéki – természetesen nem változott.

Széchenyi valójában közel sem ilyen könnyedén élte meg az ominózus időszakot, az 1840-es éveket. Ismeretes, hogy ennek az évtizednek elejétől mind nyilvánvalóbb lett Széchenyi és Kossuth Lajos (1802–1894) eltérő politikai elképzelése. Az évtized közepén Széchenyi vitába került az ellenzék más személyiségeivel is, ugyanakkor kitartóan dolgozott a reform és fejlesztési tervei megvalósításán.

A pesti ifjúság, élükön a jurátusokkal és az irodalmárokkal, az 1840-es években mindig készen állt egy-egy fáklyás felvonulásra vagy éppen macskazenére. Széchenyi népszerűsége csökkenésével, a fiatalságról alkotott, nem éppen hízelgő véleményével odáig jutott, hogy csaknem charivarit kapott tőlük. A közvetlen kiváltó ok két színházi botrányral függött össze. Akkor már Pesten mind német, mind magyar színház működött. A skandallumok az előbbihez kapcsolódtak. 1842-ben a Német Színház két énekesnője szélsőségesen megosztotta a közönséget, mely így két pártra szakadt. (A primadonnák egyike a direktor kedvence volt.) Az egyik énekesnőt az egyik, a másikat a másik párt füttyölte ki fellépésekor. Mindebből 1842 decemberének elején a színház épületében és azon kívül kisebb csata, veszekedés, verekedés támadt. A pesti radikális fiatalság nem járt ugyan a Német Színházba, de sörcsarnokbeli törzshelyét, a Komló-kertet odahagyva, maga is beavatkozott. Kossuth a Pesti Hírlap 1842. december 15-i számában német színházi botrányok cím alatt elsősorban az afférban részes, a Nemzeti Színházat viszont alig látogató magyar arisztokráciát marasztalta el.

Széchenyi István a Jelenkor 1843. január 5-i és 8-i számában Német színházi botrány s ahhoz még egy kis advány cím alatt válaszolt, ami felért egy Kossuth elleni vitairattal. Ebben kitért arra is, hogy a fiatalság vezető szerepét a reformmozgalomban nem tartja kívánatosnak.

Megközelítőleg két hónap múltán jött az újabb botrány. Henri Vieuxtemps (1820–1881) világhírű belga hegedűművész 1837 után másodszor is Magyarországra jött koncertet adni. Írásbeli szerződéssel kizárólag a Nemzeti Színházhoz kötelezte el magát négy fellépésre. Aztán, mivel nem kellett elutaznia, a Német Színháznál is vállalt egy előadást. Ebből csúnya botrány kerekedett, a magyar közönség, különösen az ifjúság a művészt szó- és szerződésszegéssel vádolta. Ám a Német Színház előkelő közönsége 1843. február 27-én zsúfolt páholyokkal és nézőtérrel, hatalmas tapssal, a hölgyek kendőlobogtatásával fogadta a színpadra lépő fiatal hegedűst. Amikor a művész, immáron a teljes csendben hangszerét állta alá emelte, akkor fülhasogató füttyök metszették át a levegőt. Irinyi József (1822–1859) és társai így szankcionálták a művész, szerintük az etikát súlyosan sértő magatartását. Rögvest kitört a veszekedés, a kiabálás, sétapálcák, esernyők, botok emelkedtek a levegőbe. A művész kirohant a színpadról, ahová a fiatalok izetlen tréfaként néhány bámészkodó suszterinast dobtak fel. (A rendőrség ezeket a szerencsétleneket fogta el és büntette meg.) A pesti fiatalok pedig elégedetten nyugtázták, hogy a figyelmeztetésük ellenére fel-lépő hegedűs megbűnhődött.⁴¹

Az arisztokráciának más volt a véleménye, még a reformpártiaknak is. Báró Eötvös József (1813–1871) a Pesti Hírlapban közreadott levelében tisztázta a művészt. Széchenyi pedig naplójában, az 1843. február 28-i bejegyzésnél gyalázatnak nevezte Vieuxtemps kifüttyülését. Irinyit és társait karthagói elefántoknak, illetve nem kis gúnnyal hős lelkületű nemzedéknek titulálta.⁴²

Degré Alajos (1820–1896) az ifjúság egyik vezére, később a márciusi ifjak egyike, majd a szabadságharc huszártisztje Széchenyitől eltérő véleményt alkotott a történekről. Maga is részese volt mindkét német színházbeli eseménynek, melyeket 1883-ban publikált Visszaemlékezéseiben megörökített. Ahogy a Széchenyi elleni macskazene tervét, majd annak elmaradását is.

Széchenyi szóbeli és sajtóbeli elmarasztalása a fiatalság körében nagy forrongást szült, az egész kar testületileg sértve érezte magát. Mivel a harag és a bosszú rossz tanácsadó, így született határozat a macskazenéről. Mindennek gyorsan híre futott, Szerencsy István (1793–1850) fülébe is eljutott az. Ő pedig személynök volt (1839–1847), tehát a rendi kor egyik központi bíróságának, a Királyi Táblának az elnöke, egyben az országgyűlés alsótáblájának elnöke is. A jurátusok egy jelentős része a Királyi Táblánál tevékenykedett. Szerencsy előttük nagy tekintéllyel és népszerűséggel bírt, mert óriási tudással rendelkezett és hathatósan pártolta a fiatal jogászokat. A Széchenyi elleni terv hallatán viszont szörnyű indulatba jött. Magához rendelte Degrét és a káromkodásokat sem mellőzve ráparancsolt, hogy akadályozza meg a botrányt. Mondjanak le az ifjak szándékukról, mert mikor őt, Szerencsyt már rég elfeledi a nemzet, Széchenyit akkor is áldani fogja. Így iparkodott a szégyent elhárítani a fiatalok fejről. Degré tényismertetése után az ifjúság népes gyűlése gyorsan eldöntötte, hogy nem lesz macskazene. Szerencsyt pedig megéltjézték.⁴³

Széchenyi naplójában későbbi időpontoknál tűnik fel a macskazene híre, veszélye. Pesti tartózkodása idején, 1845. augusztus 29-én rögzítette a következőket: „Elmegyek a közgyűlésbe, mert azt mondták: –gyalázni akarnak s macskazenét! ... Nem kapok ÉLJENT ... de ellenkezőjét sem.” A napló szerint szeptember 20-án Morvay Károly révén az is Széchenyi tudomására jutott, hogy kik vezették a macskazene összeesküvést. Az idegen hangzású nevek hallatán megjegyezte. „Ej be dicső magyar nevek!” A felsorolt négy név közül Kléh Istváné (1825–1913) a legismertebb, aki nemsokára a márciusi ifjak egyike, majd pedig ügyvéd lett. Széchenyi később megtudta, miszerint Luka és Ürményi óhajtása volt, hogy ő is kapjon macskazenét, így egy sorba kerüljön velük. Luka Sándor (1802–?) előbb Hont megyének ellenzéki követe volt, majd a kormánypárthoz csatlakozva megyének főispáni helyettese lett. 1845 március közepén Pesten szenvedte el a macskazenét. Ürményi valószínűleg Ürményi József (1807–1880) lehetett, aki előbb Fejér megye alispánja, országgyűlési követe, majd 1841 és 1846 között alnádor volt. Vélhetően ő is kapott charivarit.⁴⁴

1848 májusában a radikális pesti fiatalság sorra adta a macskazenét. Május 7-én a neki nem tetsző, múlthoz kötődő professzoroknak, 8-án a Helytartótanáctól átkerült, az előző rezsimet is kiszolgáló miniszteriális hivatalnokoknak. Május 9-re pedig Lederer Ignác (1769–1849) lovassági tábornoknak, a budai General-Kommando főparancsnokának tervezett charivarit. Vélhetően Perczel Mór (1811–1899), a Belügyminisztérium rendőri osztályának vezetője közbelépésére ez elmaradt. (Ám 10-én megtartották.)

A május 9-én a már összegyülekezett pesti fiatalok azonban úgy gondolták, hogy akkor más valakit „tisztelnek meg”. A József főherceg (ma József nádor) térre vonultak és ott a házában Stáhly Ignác (1787–1849) főorvosnak adták macskazenét. Indokul az szolgálta, hogy korábban ő is kiszolgált a Metternich-féle rendszert. Másrészt megfontolt intézkedéseit a forrongó fiatalok régimódinak, bürokratikusnak gondolták.

A csodagyerekként indult Stáhly minderre nem szolgált rá. Először is kiváló szakember volt: egyetemi tanár, 1839-től az MTA tiszteleti tagja, 1843-tól országos főorvos, 1846-tól Pest város díszpolgára. 1848-ban a Kereskedelemügyi Minisztériumban az orvosi ügyek osztályának vezetője lett. 1848 őszén felajánlotta szolgálatát Kossuth Lajosnak – inkább humanista érzésből, mint politikai meggyőződésből. A Honvédelmi Bizottmány a katonai egészségügy irányításával bízta meg. Valóban sokat tett ezen a téren, így szervezte a honvédorvosi szolgálatot, előkészítette a tábort kórházak szervezését. Az igaztalan támadások, a túlfeszített munka, és egyetlen, huszártiszt fiának hősi halála hozzájárult 1849. április 28-i elhunytához.⁴⁵

6. Negatív és pozitív jogkövetkezmény

A Széchenyi Istvánnal szemben eltervezett macskazenét a személynök tekintélyével, mondhatni informálisan akadályozta meg. Így természetesen fel sem merült az esetleges hatósági intézkedés. A Stáhl Ignác ellen tartott macskazenének pedig nem lett semmilyen következménye. A hatóságok azt nem akadályozták meg, a menetelő, tüntető csoportot nem oszlatták fel, a macskazenélőkkel szemben semmilyen eljárás nem folyt.

Széchenyi Istvánt a macskazene csak fenyegette, viszont népszerűsége csúcspontján többször is részesült fáklyászenében. Így 1834. május 10-én Pozsonyban az országgyűlési ifjúság rendezett tiszteletére fáklyásmenetet, majd 1836. május 7-én, illetve 1840. június 4-én Pesten a fiatalság adott részére fáklyászenét.

Valamely jeles személy előtt tisztelgő szerenád, fáklyásmenet, kivilágítás, mint jogszo­kás az elismerést jelentő, pozitív tartalmú joghatások sorába tartozott. Ugyanis a népi jog­életben a hátrányos jogkövetkezmények, vagyis a közvélemény büntetések (kapcsolat megszakítás, kinézés, megszólás, kiéneklés, csúfolás, szitok, átok, macskazene, megfélemlítés, stb.) mellett léteztek az előnyt hordozó joghatások is. Ez utóbbiakra a kutatás eddig csekély figyelmet fordított. Pedig megvoltak ennek is a formái a falusi parasztság körében (szóbeli elismerés, kalapemelés, vezető szereppel megbízás, tisztségre választás, megtisztelő feladatra felkérés, faluhatáron túli hírnév, stb.) éppen úgy, mint városban a politikailag érzékeny fiataloknál vagy a megfontoltabb polgároknál (a már említettekén túl: vivát, éljen kiáltás, magasba emelés, nyilvános névnap-i köszöntő, ünnepi költemény, stb.). A szenvedélyes Széchenyi több elismerésből is, így a fáklyászenéből méltán részesült.

Ybl Miklós viszont foglalkozása, karaktere okán valószínűleg nem kapott fáklyászenét, bár megérdemelte volna. Az viszont a közvélemény elismerése, pozitív joghatás volt, hogy a Fővárosi Közmunkák Tanácsában egyedül az ő nevenapját ünnepelték. Halálában szintén megkapta az elismerést: a gyász szertartáson a közélet számos kitűnősége jelent meg. A hatfogatú halottaskocsi oldalán az általa is tervezett Bazilika építómunkásai haladtak. A tanácsok, egyetek fáklyával vonultak ki. Az újságokban nekrológok búcsúztatták.⁴⁶

JEGYZETEK

1. Ybl Ervin (2014): Ybl Miklós. TERC Kft. Budapest.
2. Ybl i. m. 210. old.
3. Perekó Károly (1963): Régi pesti képviselőház. In. Tanulmányok Budapest múltjából 15. Budapest. 489–510. old.
4. Ybl i. m. 209.
5. Pesti Napló 1865. augusztus 11. 2. old. Perekó i. m. 494. old.
6. Pesti Napló 1865. augusztus 17. 2. old.
7. Pesti Napló 1865. szeptember 1. 2. old. Perekó i. m. 494. old.
8. Pesti Napló 1865. augusztus 20. 2. old.
9. Pesti Napló 1865. szeptember 2. 2. old. 1865. szeptember 6. 2. old.
10. Perekó i. m. 495. old.
11. Hazánk s a Külföld 1865. október 1. 632–634. old.
12. Perekó i. m. 495. old.
13. Perekó i. m. 495. old.
14. Vasárnapi Ujság 1865. november 12. 580. old.
15. Perekó i. m. 495. old.
16. Hazánk s a Külföld 1865. október 22. 687. old. 1865. november 12. 732. old.
17. Hazánk s a Külföld 1865. november 19. 747. old.
18. Perekó i. m. 496–497. old. Ybl i. m. 210. old.

19. Siklóssy László (1931): *Hogyan épült Budapest? (1870–1930) Fővárosi Közmunkák Tanácsa kiadása.* Budapest. 63–76. old.
20. *Pesti Napló* 1865. október 11. 3. old.
21. *Hazánk s a Külföld* 1865. október 15. 672. old.
22. *Vasárnapi Ujság* 1865. október 15. 532. old.
23. *Ybl i. m.* 210. old.
24. Virág Zsolt (2002): *Magyar kastélylexikon. Fejér megye kastélyai és kúriái. Castellum Novum.* Budapest. 65. old.
25. Jancsó Éva főlevéltáros (Fővárosi Levéltár Budapest) szíves írásbeli közlése 2015. június 1-én.
26. *Hazánk s a Külföld* 1865. október 1. 632–634. old.
27. *Pereházy i. m.* 496. old. Más adatok szerint 1850-ben szűnt meg a Habsburg Birodalom területén a belső vámhatár Magyarország és az örökös tartományok között. Ez a szabad belső kereskedelem a magyar ipari termelőknek hátrányt jelentett, mert nem élvezték a védő vám támogatását.
28. *Hazánk s a Külföld* 1865. december 31. 848. old.
29. *Pereházy i. m.* 496. old.
30. *Pesti Napló* 1865. október 29. 3. old.
31. Mezey Barna (2007. szerk.): *Magyar jogtörténet.* Osiris Kiadó. Budapest. 158–159, 326. old.
32. *Ideiglenes Törvénykezési Szabályok.* Egyetlen hivatalos kiadás. Landerer és Heckenast. Pest, 1861. 48. old.
33. *Ideiglenes Törvénykezési Szabályok* 48-49. old. *Mezey i. m.* 326–327. old.
34. *Degré Alajosra hivatkozással Mezey i. m.* 327. old.
35. *Pauler Tivadar (1869-1870): Büntetőjogtan I-II. (Második kiadás) Pfeiffer Ferdinánd kiadása I.* Pest. 60–62. old.
36. *Zsoldos Ignác (1861): A szolgabírói hivatal I. Törvénykezési rész. (Harmadik kiadás) Müller Gyula kiadása.* Pest. 263–264. old.
37. *Pauler i. m. II.* 299–307. old.
38. *Pauler i. m. II.* 44-46. 263–265. old.
39. *Pesti Napló* 1865. október 29. 3. old.
40. Jókai Mór (1960): *Írások életemből. Önéletrajzi írások. Az én kortársaim.* Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 68. old.
41. *Sebestyén Ede (1940): Buda és Pest nagy hangversenyei a XIX. század első felében.* In. *Tanulmányok Budapest Múltjából.* 8. Budapest. 97–100. old. ; *Degré Alajos(1983): Visszaemlékezéseim.* Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 90–96. old.
42. *Széchenyi István (1978): Napló.* Gondolat Kiadó. Budapest. 1002. old.
43. *Degré i. m.* 96–99. old.
44. *Széchenyi i. m.* 1074, 1082–1083. old.
45. *Urbán Aladár (1967): 1848-as forradalmunk első áldozata.* In. *Communicationes ex Bibliotheca Medicinæ Hungarica* 41. Budapest. 151–159. old.; *Szállási Árpád(1988): Néhány újabb adat Stáhly Ignác munkásságához.* *Orvosi Hetilap.* 508–510. old.
46. *Ybl i. m.* 199. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Hazánk s a Külföld* 1865. december 31. 848. old.
Hazánk s a Külföld 1865. november 19. 747. old.
Hazánk s a Külföld 1865. október 1. 632–634. old.
Hazánk s a Külföld 1865. október 15. 672. old.
Hazánk s a Külföld 1865. október 22. 687. old. 1865. november 12. 732. old.
Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 48-49. old. *Mezey i. m.* 326–327. old.
Ideiglenes Törvénykezési Szabályok. Egyetlen hivatalos kiadás. Landerer és Heckenast. Pest, 1861. 48. old.
Jókai Mór (1960): Írások életemből. Önéletrajzi írások. Az én kortársaim. Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 68. old.

- Mezey Barna (2007. szerk.): Magyar jogtörténet. Osiris Kiadó. Budapest. 158–159, 326. old.
- Pauler Tivadar (1869-1870): Büntetőjogtan I-II. (Második kiadás) Pfeiffer Ferdinánd kiadása I. Pest. 60–62. old.
- Pereháy Károly (1963): Régi pesti képviselőház. In. Tanulmányok Budapest múltjából 15. Budapest. 489–510. old.
- Pesti Napló 1865. augusztus 11. 2. old.
- Pesti Napló 1865. augusztus 17. 2. old.
- Pesti Napló 1865. augusztus 20. 2. old.
- Pesti Napló 1865. október 11. 3. old.
- Pesti Napló 1865. október 29. 3. old.
- Pesti Napló 1865. szeptember 1. 2. old.
- Pesti Napló 1865. szeptember 2. 2. old.
- Pesti Napló 1865. szeptember 6. 2. old.
- Sebestyén Ede (1940): Buda és Pest nagy hangversenyei a XIX. század első felében. In. Tanulmányok Budapest Múltjából. 8. Budapest. 97–100. old. ; Degré Alajos(1983): Visszaemlékezéseim. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 90–96. old.
- Siklóssy László (1931): Hogyan épült Budapest? (1870–1930) Fővárosi Közmunkák Tanácsa kiadása. Budapest. 63–76. old.
- Széchenyi István (1978): Napló. Gondolat Kiadó. Budapest. 1002. old.
- Urbán Aladár (1967): 1848-as forradalmunk első áldozata. In. Communicationes ex Bibliotheca Medicinæ Hungarica 41. Budapest. 151–159. old.; Szállási Árpád(1988): Néhány újabb adat Stáhly Ignác munkásságához. Orvosi Hetilap. 508–510. old.
- Vasármapi Ujság 1865. november 12. 580. old.
- Vasármapi Ujság 1865. október 15. 532. old.
- Virág Zsolt (2002): Magyar kastélylexikon. Fejér megye kastélyai és kúriái. Castellum Novum. Budapest. 65. old.
- Ybl Ervin (2014): Ybl Miklós. TERC Kft. Budapest.
- Zsoldos Ignác (1861): A szolgabírói hivatal I. Törvénykezési rész. (Harmadik kiadás) Müller Gyula kiadása. Pest. 263–264. old.